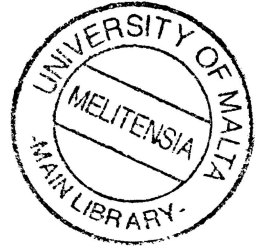

Arnold Cassola
1984/1985

MALTA – ITALIJA JEZIKOSLOVNI, KNJIŽEVNI I KULTURNI ODNOSI OD 15. STOLJEĆA DO DANAS

Arnold Cassola

Sicilija je oduvijek bila najmiliji sugovornik Maltežanima. Odonud su došli Rimljani 218. godine prije Krista. Poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva to je bilo ono povijesno razdoblje poznato kao bizantsko koje je trajalo oko 300 godina. Premda se malo zna o ovom razdoblju, neki pobožni malteški izrazi grčkoga podrijetla, kao npr. *lapsi* i *miru*, daju nam pretpostaviti da se na manjem otoku nastavio kršćanski obred po grčkoj liturgiji, kao u onim dijelovima Sicilije što su pripadali Magni Greciji. Godine 870. poslije Krista, pak, Maltu i Gozo zauzeli su aglabitski Arapi koji su također došli sa Sicilije. Stoga Palermo postaje stvarnim glavnim gradom Malte.

Kad bi bilo istinito ono što tvrdi arapski povjesnik *Al Himyari*, tada bi bilo zaista moguće da su Arapi potpuno napustili otok do 1049. godine (Brincat 1991). Ostaje činjenica da nestaje svakoga traga jeziku koji je postojao prije arapskog zauzimanja. U razdoblju od 870. – 1091. godine počela se stvarati dijalektalna varijanta arapskoga jezika, poznata u praksi kao sicilijanski arapski, ponešto sličan magrebskom arapskom, koji je poslije trebao činiti podlogu za malteški jezik. Danas je malteški postao jedini jezik semitskoga podrijetla u Europi koji je uzdignut na položaj nacionalnoga jezika.

Godine 1091. Maltu zauzimaju Normani sa Sicilije na čelu s Ruggerom I. i tako Malta ponovno stupa u kršćanski krug. Na književnom planu prvi malteški književnici modernoga doba, za koje se zna, trojica su (ili četvorica) Maltežana koji su u XII. stoljeću na dvoru Ruggera II. u Palermu pisali stihove na arapskome jeziku (Cassola 1991: 57-59).

Pošto su Normani ponovno osvojili Maltu (Arapi su definitivno protjerani s otoka tek 1242. ili 1249.), latinski postaje službenim jezikom uprave. Uz to su Normani doveli sa sobom sa Sicilije vojnike, obrtnike, trgovce itd. Dakle, što se tiče malteškoga jezika, tada se započeo uvoditi leksik južnosikulskog podrijetla koji se na taj način pridružio arapskoj podlozi.

Petnaesto stoljeće

Za vrijeme feudalizma sicilijanski se jezik statusno uzdiže. Tako zajedno s latinskim postaje jezikom uprave. Od 15. stoljeća izvješća malteške *Zajednice* (mjesne uprave) sastavljena su na latinskom i sicilijanskom jeziku (Wettinger 1993.). Prvi sicilijanski tekst napisan na Malti potječe iz 1409. godine (Cassola 1992a: 862-863). Kroz čitavo 15. stoljeće javljaju se bezbrojni tekstovi na sicilijanskome. Sicilija je kopno najbliže Malti (Capo Passero je udaljen samo 80 kilometara), pa se sav promet i svi mogući dodiri obavljaju u prvom redu sa Sicilijom. Za Maltu Sicilija postaje čvrstim uporištem.

Na odgojnom polju na otoku se u 15. stoljeću bilježi nazočnost sicilijanskih školskih učitelja, kao što su Giovanni da Licata 1460., Zilio Delia 1479. godine. Oni su primali plaću iz prihoda Zajednice i doprinosom Prvostolnice smještene u Mdini, drevnoj prijestolnici Malte. Pretpostavlja se da ti nastavnici nisu poznavali malteški jezik i da su stoga poučavali na latinskom i na sicilijanskom jeziku.

Kako je Sveučilište na Malti utemeljeno 1769. (iako se počevši od 1720. dodjeljuju diplome na Jezuitskom kolegiju), malteška vladajuća klasa dobiva posve talijansku naobrazbu: suci, bilježnici, svećenici studiraju poglavito na sveučilištima u Palermu, Napulju i Rimu.

Glede religioznih institucija, malteška dijeceza bila je podložna palermskoj pa je zato *bito potrebno* poznavati latinski, sicilijanski i zatim toskanski jezik. Razni redovnički redovi koji su se nastanili na otoku – prvi su franjevske malobraćani na početku 14. stoljeća – potjecali su iz Italije. Službeni jezik malteške crkve bio je talijanski sve do sedamdesetih godina stoljeća.

Malteški vitezovi

Dolaskom na Maltu *vitezova* jeruzalemskoga reda 1530. godine, koji su već na Rodosu prihvatili toskansku varijantu talijanskog kao vlastitog jezika uprave, toskanski ulazi u upravnu i kancelarijsku uporabu zajedno sa sveprisutnim latinskim. Ipak, upotreba talijanskoga jezika ograničena je na krug obrazovanih staleža.

Naprotiv puk nastavlja govoriti malteškim jezikom. Neobično je da malteški jezik što je preživio vjerojatno duguje tome što su Vitezovi uveli talijanski kao jezik uprave. Naime, ako se uzme u obzir da je na otoku 1530. bilo otprilike 20.000 stanovnika, bio je potreban samo koji decenij »pomne« jezikoslovne politike od strane osvajača da bi s Malte potpuno iščezao taj jezik. Pa ipak Vitezovi su potjecali iz raznih krajeva Europe te su bili podijeljeni na osam različitih »jezika«. Najbrojnija grupa potjecala je iz Francuske, dok su talijanski vitezovi predstavljali manjinu. Kako je u toj prilici mogao veliki meštar Francuz, Španjolac ili Portugalac nametnuti Maltežanima talijanski jezik koji, usprkos tome što je bio jezikom administracije, ipak nije osjećao svojim? Stoga se upotreba talijanskoga jezika učvršćuje samo u obrazovanim krugovima.

Počevši od 16. stoljeća, talijanski se nameće kao književni jezik. Taj će status ostati nepromijenjen kroz mnoga stoljeća i tek će krajem 19. stoljeća postati predmetom rasprave. Godine 1592. otvoren je »Collegium Melitense« koji su vodili jezuiti. Nedvojbeno je da je na Malti talijanski jezik bio glavnim jezičnim prenositeljem u školama sve do podmaklih godina 19. stoljeća. Međutim, u statutu Seminara iz

1591. napisano je npr. »Govorit će se uvijek na latinskom osim četvrtkom i nedjeljom, kada će se moći govoriti na toskanskom ili malteškom.« S druge strane. 1726. godine Veliki meštar de Vilhena želi izdvojiti malteški jezuitski kolegij iz nadležnosti sicilijanske te ga prebaciti u rimsku provinciju također: »budući da spomenuti Očevi drže škole, ovaj puk žarko želi da bi mogli učenike naučiti dobrom talijanskom, da bi napokon ukinuli (sic!) iskvarenost sicilijanskoga jezika«.

Sedamnaesto stoljeće

Sedamnaesto će stoljeće proizvesti široku lepezu književnih djela na talijanskom jeziku, što su inspirirana talijanskim književnim žanrovima. Na području historiografije prednjači Giovanni Francesco Abela koji je diplomirao u Bologni, dok se Giovanni Francesco Bonamico, koji je studirao na sveučilištima pola Europe, ističe sastavljanjem stihova, putopisa, medicinskih i znanstvenih rasprava. Zbirku pjesama u petrarkističkom i marinističkom stilu sastavlja Marcello Attardo de Vagnoli, dok se za izradu pastoralne poeme po uzoru na Tassovu *Aminu* i Guarinijeva *Pastor fido* pobrinuo Enrico Magi sa svojom *Dafne*. Također ne zaostaju primjeri ni u onom dijelu koji se odnosi na prozu. Carlo Michallef tiska svoju pripovijetku *Ismeria*, dok Filippo Cagliola piše roman (*Il Gabrielle Disavventurato*) pustolovnog žanra, čiji ironički junak, malteški pučanin, ukrcaj na galiju vitezova kao brodski mali, postaje smionim šibateljem njihovih mana. Na kraju se susreću osobe, kao npr. Carlo Magri i Giacomo Farrugia, koje se daju na izradu kazališnih djela kao *L'ipocrisia castigata* i *Chi la dura la vince*. U ovim kazališnim djelima treba istaći neobičan užitak da slugama stavljaju u usta napolitanski dijalekt (Cassola 1991.).

Talijanski se jezik, dakle, sve više širi. Međutim, očito je da je njegova relativno »golema« rasprostranjenost ograničena na gradove i lučka područja, gdje je veći dodir sa Sicilijancima, Talijanima i uglavnom strancima. U tom pogledu navode se izvješća stranih putnika iz 16. stoljeća (Cassola 1992b), a također iz 18. i 19. stoljeća, koji govore o Predgrađu punom »kurtizana« svih narodnosti: Španjolki, Grkinja itd. Vrlo je vjerojatno da je »lingua franca« sporazumijevanja među ovim osobama različite nacionalnosti bio sikulsko-talijanski jezik.

Osamnaesto stoljeće

Položaj talijanskoga jezika u 18. stoljeću i dalje se utvrđuje. Tome je također pridonijela činjenica da do 1756. nije bila na otoku definitivno otvorena ni jedna tiskara. Naime, tek se 1642. godine, nakon otprilike dvjesto godina od otkrića tiskarskoga stroja, otvara prva tiskara na otoku. Veliki meštar fra Giovanni Paolo de Lascaris udjeljuje dopuštenje nekom Pompeu de Fiore, podrijetlom vjerojatno sa Sicilije. Pa ipak, ime tiskara ne pojavljuje se na tekstovima tiskanim na Malti prije razdoblja od 1647-48. Prvi je tiskar čije se ime pojavljuje na knjigama još jedan Talijan, Paolo Bonacota. Ovo prvo tiskarsko iskustvo ne traje dugo. Veliki meštar Jeruzalemskoga reda, malteški biskup te inkvizitor ne uspijevaju se usuglasiti o tome tko od njih treba dopustiti *imprimatur*. Tako je 1656. tiskara prisiljena da prestane raditi te će biti potrebno počekati drugih sto godina (1756.) prije nego se ponovno otvori tiskara pod upravom velikog meštra Pinta. Dakle, na Malti se čitaju samo knjige tiskane u inozemstvu, od kojih veliku većinu čine talijanske knjige. Što se tiče

malteškoga jezika, on je potisnut na sporednu ulogu neobrazovanog dijalekta koji je govorio samo neobrazovani puk, pa zato ne dobiva nikakva poticaja da bi se razvio u obrazovani i književni jezik. Ovom općem stanju pridonijela je i činjenica što nije postojao jedinstveni ortografski sustav po kojemu bi se pisao malteški jezik. Budući da nije bilo mogućnosti da ga se piše na jedinstveni način te da se tiskaju knjige na malteškom, nije ni postojao neki jezični »suparnik« talijanskome.

Kulturna proizvodnja 18. stoljeća. postavši još obilnija, kreće se u pravcu označenom prijašnjim stoljećem: praktično se ona usredotočuje oko Malteških vitezova te odzvanja talijanskim utjecajima. Zapravo, izgradnja prvoga malteškog kazališta, Teatro Manoel, 1732. godine; definitivno otvaranje tiskare 1756. od strane velikog meštra Pinta, otvaranje Narodne knjižnice 1763. i osnivanje Malteškog sveučilišta 1769. pridonose povećanju ritma »rapprochement« prema talijanskim književnim i kazališnim ukusima, poglavito prema novom melodramskom žanru.

Godine 1769. protjeruju se jezuiti s otoka a njihovu školu veliki meštar Pinto uzdiže na položaj Sveučilišta. Ovo znači da se može početi studirati izravno na Malti. Usprkos tome, nimalo ne slabe veze s Italijom, premda se u 18. stoljeću osjeća povećana gospodarska i trgovačka razmjena s Francuskom (Hoppen 1979:157). Krajem toga stoljeća opaža se kratko razdoblje francuske vladavine otokom (1798-1800). Naime, godine 1798. Napoleon osvaja Maltu. Francuzi promiču francuski za službeni jezik, ali uz talijanski. Dakle, francuski i talijanski postaju jezici na kojima se sastavljaju školski programi, kojima se ispisuju imena ulica, na kojima se održavaju sudska vijećanja. Za vrijeme francuskog razdoblja na Malti se pojavljuju i prve otočke novine. To je *Journal de Malte* koji je sastavljen u dvojezičnom izdanju, francuskom i talijanskom.

Prvo englesko razdoblje (1800.-1861.)

Godine 1800. Maltežani traže od Engleza da im pomognu izbaciti Francuze. Poslije »Pariškim ugovorom« (1814.) Malta postaje dijelom Britanskog Imperija. Na lingvističkom planu Englezi sve do otprilike 1830. ostavljaju neizmijenjenu situaciju. Engleski zatim postaje jezikom upravljanja, ali talijanski nastavlja biti jezikom kulture i sudstva. Sve do 1840. malteškoj vojsci čak i Englezi izdaju naredbe na talijanskome jeziku.

Godine 1839. 15. ožujka na otoku se ukida cenzura. Malta, koju su izabrali za drugu domovinu talijanski politički bjegunci a čiji će broj znatno porasti nakon nemira 1821. i 1848., postaje središte žive novinarske djelatnosti. Između 1838. i 1870. godine izlazi oko 170 novina, od kojih je većina pisana na talijanskom. Među talijanskim intelektualcima koji su boravili i radili na Malti manje više mogu se ubrojiti Vittorio Barzoni, Francesco Crispi. Ruggero Settimo, Luigi Settembrini, Raffaele i Enrico Poesio, Michele Amari, Francesco de Sanctis, Gabriele Rosetti.

Ovi prognanici utjecali su mnogo na maltešku inteligenciju na književnoj i kulturnoj razini (Bonello-Fiorentini-Schiavone 1982). U osnovnim crtama romantičarski duh koji su uvezli prognanici unio je na otok pjesničke žanrove, pjesničku metriku, povijesni roman, itd. Malteškim »Kraljevskim kazalištem« prolaze sve najveće talijanske operne družine. Zatim prognanici, kao Ifigenia Zauli Sajani i Michaelangelo Bottari, upućuju u određenom pravcu književnu proizvodnju na otoku. Kao prva, autorica povijesnih romana poput *Beatrice Alighieri – povijesne priče iz 14.*

stoljeća (1842.), ili poluautobiografskih romana poput *Povratka izbjeglice* možda i prva autorica koja piše povijesni roman s malteškom temom (*Posljednji dani Malteških Vitezova* – 1838.). Bottari, međutim, pridonosi širenju povijesnih romana s malteškom temom posredništvom *Malteškog trgovačkog glasnika*, novina koje je osnovalo zajedno s još jednim talijanskim prognanikom, Guglielmom Finotti.

Bottarijeva važnost još više raste ako se uzme u obzir da se velik broj mladih malteških autora književno oblikovao na stranicama *Malteškog trgovačkog glasnika*. Među njima su Ramiro Barbaro di San Giorgio, autor romana *Mučenik*, te Giuseppe Muscat Azzopardi i Salvatore Frendo de Mannarino, dvojica prvih pisaca povijesnih romana na malteškom jeziku. Talijanski prognanici ostavljaju traga i u političkom životu. Preporodni duh uvezen na Maltu rasplamsava želju za »ustavnim slobodama« kod »obrazovanih« Maltežana koji, zadojeni novim romantičarskim pojmom »nacionalnosti«, suprotstavljaju slici ugnjetačke Engleske sliku Italije. slobodne »majke domovine«.

Drugo englesko razdoblje: od sjedinjenja Italije (1861) do drugoga svjetskog rata

Nakon ujedinjenja Italije, engleska se politika drastično mijenja. Posljednjih decenija 19. stoljeća počinje malteška dugogodišnja »language question« koja će pedesetak godina pratiti bespoštednu borbu između engleskog i talijanskog jezika, s malteškim koji smeta ovim dvama jezicima (Hull 1993). Naime, 1879. englesko vladino povjerenstvo predlaže postupnu zamjenu talijanskog engleskim jezikom u malteškim ustanovama. – Političar Sigismondo Savona daje poticaj malteškome, skidajući u parlamentu prašinu s teorije njegova punskog podrijetla.

Sve ove pokušaje promicanja upotrebe engleskog ili malteškog jezika na otoku malteška obrazovana klasa dočekuje kao čeon napad na talijanski. Pokušat će se primijeniti politika »Pari-passu« sustava koji je predviđao jednaku upotrebu talijanskog i engleskog jezika u školama. Ali, dolaskom fašizma na vlast u Italiji 1922., usljeđuju emotivni čimbenici koji će pridonijeti i ubrzati pad do tada uživane prevlasti talijanskog jezika i kulture na otoku. Naime, ono što su Englezi pokušavali učiniti u više od pola stoljeća fašizam će učiniti u nekoliko godina: godine 1934. malteški jezik pojavljuje se uz bok talijanskog i engleskog kao službeni jezik zemlje te postaje prvim jezikom u upotrebi u sudovima; susljedice talijanski se gotovo potpuno isključuje sa Sveučilišta i sa sudova, a 1936. potpuno nestaje iz malteškog ustava, gubeći tako ono jezično i kulturno prvenstvo koje je uživao više od četiri stoljeća. Ulazak Italije u rat utvrđuje konačno »psihološko« otuđenje između dvije zemlje.

Tijekom godina osjetile su se »lingvističke« posljedice engleske politike: godine 1842. 11% Maltežana govorilo je talijanski prema 4,5% koji su govorili engleski; 1891. još uvijek 11% Maltežana govori talijanski, ali onih koji govore engleski već je 8,2%; 1931. 13,4% govore talijanski, ali već 22,6% stanovnika govori engleski. Pretjecanje se, dakle, zbilo 1911. godine, kada je *Language Question* na vrhuncu. Zahvaljujući opismenjavanju i lakšem pristupu školovanju i kulturi u 20 godina (od 1891. do 1911.) povećava se broj onih koji govore talijanski na 33%. Ali, s druge strane, u porastu su oni koji govore engleski za 110% (Brincat 1992:6)! To dokazuje da su se počeli pokazivati učinci engleske jezične politike.

Treba ipak istaći da je glade čitanja i pisanja (Brincat 1992:7; table za 1891. i 1901.), razina poznavanja talijanskog jezika još uvijek veća nego engleskog. To

dokazuje kako je prije drugog svjetskog rata učenje talijanskoga jezika bilo povezano s obrazovanjem (dakle, pisanjem i čitanjem), dok je učenje engleskog povezano s praktičnijim motivima vezanim uz posao (dakle, govorom) na području uprave, lučkih postrojenja itd.

Uoči rata 1939. godine, usprkos političkoj atmosferi koja je bila zasigurno neprijateljska prema širenju talijanskog jezika, bilo je 170 pristupnika ispitu zrelosti na talijanskom jeziku naspram 172 na engleskom, odnosno sa 111 i 36 promaknutih. Ovi pokazatelji dokazuju da je na pismenoj razini, dakle na razini obrazovanih osoba, talijanski još uvijek jači od engleskog.

Od drugog poratnog doba do danas

Malteška književna tradicija na talijanskom jeziku zadržala se u manje više obilnom opsegu sve do četrdesetih godina našeg stoljeća i danas, i usprkos velikoj stanci koju je izazvao drugi svjetski rat, još uvijek preživljava. Među najveće pisce našega stoljeća na talijanskom jeziku ubrajaju se: Giovanni Ciurmi (1900.-1973.): Albert M. Cassola (1915.-1974.); Gorg Zammit (1908.-1990.); V.M. Pellegrini (1911) i Amante Buontempo (1920.-). Na području školstva na Malti je 1946. godine uvedeno obvezno obrazovanje. Dok talijanski slabi, engleski se jezik učvršćuje jer sva djeca od 6 do 14 godina *moraju* učiti engleski. Ali od kraja pedesetih godina nova pojava, televizija, snažno je prodrmla jezične navike Maltežana. Naime, počevši od 1958. godine talijanska televizija (RAI) prenosi se i na Maltu. Maltežanska televizija počinje prenositi programe 1962, ali glede kakvoće, ne može se uspoređivati s talijanskom televizijom. Ako se danas na Malti učvrstila talijanska tradicija, usprkos razumljivim pogubnim učincima što ih je ostavio rat, duguje se ne samo tradiciji, nego poglavito televiziji koju malteška mladež gleda kao izvor *zabave*, a ne napornog učenja.

Današnji su Maltežani gotovo potpuno teleovisni o Italiji (nasuprot svim privatnim sicilijanskim TV + mreži kojom upravlja Berlusconi + RAI, susreće se *jedan jedini* malteški državni kanal). Domaćice prisvajaju prve poslijepodnevne sate programima kao što su »Ženidbena agencija«, »Forum« i razne brazilske telenovele; djeca preuzimaju vrijeme između 17 i 19 sati, naročito s crtićima (»Kornjača Ninja«, »Mazinga« i zatim »SuperCar« itd.); muškarci imaju na raspolaganju TV pilot nedjeljom i srijedom uz sportske programe uživo.

Danas nije neobično čuti djecu kako se igraju na malteškom te ubacuju u svoje razgovore rečenice, imperitive, psovke itd. preuzete u cijelosti iz usta njihovih televizijskih junaka, iz filmova Lina Banfija, Fantozzija, Montesana itd. Čak i engleske riječi kao *raider*, *Hulk* i *Ivanoe* malteški dječaci izgovaraju na talijanski način.

Sve ovo zanimanje za talijansku televiziju stvara i zanimanje za televizijsku paraknjiževnost: ilustrirani časopisi kao *TV vodič* i *Osmijesi i pjesme na TV*, koji obavješćuju o televizijskim programima, ali i »Novela 2000«, »Eva express«, »Gente«, »Oggi«, »Epoca« i tako dalje, koji traćaju o televizijskim junacima koji se susreću svake sedmice, vrlo su popularni među malteškim čitateljima. Osim toga, popularnost talijanskoga nogometnog prvenstva, uz televizijske programe kao *Novantesimo Minuto*, *Pressing*, *Il Processo del Lunedì*, *L'Appello del Martedì*, *Galagol* itd., pridonosi sve većoj prodaji talijanskih dnevnih sportskih listova (»Corriere dello Sport«, »Gazzetta dello Sport« i »Tuttosport«).

U školama malteški učenici danas najradije izabiru talijanski, poslije obveznih, engleskog i malteškog jezika. Ako su početkom stoljeća naši očevi učili talijanski jer su bili vezani za talijansku *kulturnu* tradiciju (Dante, Foscolo, Leopardi, Manzoni, D'Annunzio), danas malteška mladež pristupa talijanskom s užitkom i katkada s entuzijazmom, zahvaljujući ponajviše televiziji i paraknjiževnosti koja iz nje proizlazi. S toga gledišta, talijanska se kultura na Malti od prije 60 godina može definirati kao »visoka« kultura povezana s *akademskom* tradicijom, dok je sadašnja talijanska kultura na Malti nedvojbeno (prema Gramscijevim riječima) internacionalno pučkoga tipa.

Treba također imati na umu da je Italija danas također najveći partner Malte na gospodarskom polju. Glede opsega poslova, trgovinska razmjena Malte s Italijom iznosi tri, četiri puta više nego razmjena Malte sa svim drugim zemljama Europe zajedno. Zatim je sve veći broj Maltežana koji posjećuju Italiju (1989. bilo ih je 54.000), a talijanskih turista koji izabiru Maltu za mjesto svojega odmora (80.000 u 1992. godini). Dakle, znanje talijanskog jezika osim što donosi zabavu, može biti korisno i unosno!

I za kraj: televizija je na Malti uistinu pomogla širenju talijanskog jezika u mladeži. Treba vidjeti kakav će utjecaj imati kabelska (i satelitska) televizija uvedena na otok 1992. godine. Širenjem desetaka kanala, poglavito na engleskom, ali i francuskom, njemačkom, španjolskom itd., kako će reagirati zaneseni pristaše talijanskih televizijskih kanala? I koje će posljedice pretrpjeti širenje talijanskog jezika (a i samog malteškog jezika)? To su pitanja na koja je vrlo teško odgovoriti sa sigurnošću, ali je nedvojbeno da će se povećati motivacija za učenje njemačkog, španjolskog, francuskog itd.

Malteško iskustvo prošloga milenija zasigurno pokazuje da miješanje među različitim narodima, jezicima i kulturama može dati pozitivne plodove. Trista šezdeset tisuća osoba koje danas nazivaju Maltežanima, rezultat su mirnog »pretapanja« između bivših »osvajача« arapskog, normanskog, sicilijanskog, francuskog, engleskog i sličnog podrijetla i domaćeg stanovništva. Na otoku je to stapanje proizvelo ne samo kulturu nego i književnost trojezičnu i trodimenzionalnu: književnost na malteškom jeziku koja gleda prema južnoj obali Mediterana; književnost na talijanskom jeziku koja gleda na sjevernu obalu Mediterana; i književnost na engleskom jeziku koja gleda prema čitavom svijetu. Neka malteški primjer mirnoga suživota među trima različitim kulturama stopljenih u jedinstvenu književnost (»jedna i trostruka«), može poslužiti kao poticaj drugima u njihovoj potrazi za trajnim mirom.

Bibliografija

- Bonello-Fiorentini-Schiavone 1982: V. Bonello, B. Fiorentini, L. Schiavone. *Echi del risorgimento a Malta*. Milano: Cisalpino Goliardica.
- Brincat 1991: J.M. Brincat. *Malta 870-1054. Al-Himyar's Account*. Malta: Said International.
- Brincat 1992: G. Brincat. *La lingua italiana a Malta. Storia, Scuola e Società*. Malta: Quaderno dell'Istituto Italiano di Cultura in Malta.
- Cassola 1991: A. Cassola. »La letteratura maltese in lingua italiana dalle origini a tutto il secolo diciassettesimo«, in *Quaderni di Gaia*, II, n. 1. pp. 57-82.
- Cassola 1992a: A. Cassola. »Malta«. In *L'italiano nelle regioni*, a cura di F. Bruni, 861-874. Torino: UTET.

- Cassola 1992b: A. Cassola, »La lingua maltese nel '500 attraverso i resoconti di scrittori e viaggiatori stranieri«, in *Journal of Maltese Studies*, n. 21-22 (1991-1992), pp. 79-90.
- Hoppen 1979: A. Hoppen, *The fortification of Malta by the Order of St John*. Edinburgh: Scottish Academic Press.
- Hull 1993: G. Hull, *The Malta language Question. A case study in cultural imperialism*. Malta: Said International.
- Wettinger 1993: G. Wettinger (a cura di), *Acta iuratorum et consilii civitatis et insulae Maltae*. Palermo: Associazione di Studi Malta-Sicilia/Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani.

(S talijanskoga prevela dr. Ljerka ŠIMUNKOVIĆ)

KNJIGA MEDITERANA 1993.
Predavanja

KNJIŽEVNI KRUG
SPLIT
1994